

UDK: 050:3>(450=163.42)"1923/1929"
 94(497.5-3 Istra)"1923/1929":32
 32(450=163.42)"1923/1929"
 Izvorni znanstveni članak
 Primljeno: 2. 6. 2008.
 Prihvaćeno: 15. 9. 2008.

Politička aktivnost istarskih Hrvata okupljenih oko lista *Istarska riječ* u Trstu 1923. – 1929.

NEVIO ŠETIĆ

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, Republika Hrvatska

Istarska riječ - Tjednik za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda izlazio je u Trstu od 11. siječnja 1923. do 10. siječnja 1929. U njoj su se izmjenično, svakoga drugog tjedna, objavljivali književni prilog *Mladi Istranin* i poučni prilog *Narodni gospodar*. Njezini su sadržaji bili nadahnuti hrvatskim rodoljubljem i antifašizmom. Značajna je i po tome što je u onoj sveopćoj težnji talijanskoga fašističkog režima, koja asimilira hrvatsko stanovništvo u Istri, izlazila na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: tjednik, *Istarska riječ*, antifašizam, politički otpor, hrvatski jezik.

Trst je tijekom 19. i početkom 20. stoljeća bio grad brzoga i svestranog razvoja. Njegov gospodarski život najizrazitije se očitovao u područjima trgovine, pomorstva, lučkih djelatnosti te prerađivačke i lake industrije. Bio je on i važno upravno središte, u kojem su se događale i razne političke i kulturne aktivnosti. Usporedno s tim djelatnim sadržajima, u njihovu stalnom razvojnom usponu, rastao je i broj njegova stanovništva. U 1846. godini imao je oko 86.000 stanovnika, 1900. godine 176.383, a 1913. godine 242.074.¹ To su stanovništvo, prema narodnosnoj strukturi, činili u znatnom broju, osim Slovenaca, Talijana i austrijskih Nijemaca, još i Hrvati.

Nije slučajno što su i prve novine istarskih Hrvata na hrvatskom jeziku pokrenute u Trstu. Bila je to *Naša sloga*, koja je u tom gradu izlazila od 1870. do 1899. (od 1899. do 1915. izlazila je u Puli).² U Puli je od srpnja do prosinca

¹ Iz opsežne historiografske literature o Trstu navodimo sljedeća djela: Attilio TAMARO, *Storia di Trieste*, Roma 1924.; Anton MELIK, *Trst in severna Jugoslavija*, Ljubljana 1946.; Bogomir ČOKELJ, *Zgodovinski razvoj narodnostnega stanja v Trstu*, Ljubljana 1949.; Simon RUTAR, *Trst in mejna grofija Istra*, Ljubljana 1996.; Giorgio ROLETTO, *Il porto di Trieste*, Roma 1932.; Ive MIHOVILOVIĆ, *Trst - etnografski i ekonomski prikaz*, Zagreb 1946.

² Poblize o *Našoj slozi* vidi u radovima Petra STRČIĆA, „Oko pokretanja ‘Naše Sloge’“, *Pazinski memorijal*, sv. 2., Pazin 1971., 17.-37.; Mirjana GROSS, „Značaj prvih deset godišta ‘Naše Sloge’ kao preporodnog lista“, *Pazinski memorijal*, sv. 2., Pazin 1971., 39.-59.; Tatjana BLAŽEKOVIĆ, „Bibliografski podaci o ‘Našoj Slozi’“, *Pazinski memorijal*, sv. 2., Pazin 1971., 73.-81.; Ante IVEŠA, „Tršćanska hrvatska štampa između dva rata“, *Pazinski memorijal*, sv. 2., Pazin 1971., 149-162, te u knjigama Josipa PERCANA, *Obzori istarskog narodnjaštva (Antologijski izbor tekstova iz Naše sloge 1870. - 1915.)*, sv. I. – II., Pula-Rijeka 1986. i Nevija ŠETIĆA, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama. Naša sloga 1870. - 1915.*, Zagreb 2005.

1918. izlazio i *Hrvatski list*.³ U Istri se za vrijeme talijanske okupacije (1918. - 1920.) i nakon talijanske aneksije (1920. i dalje) nije mogao izdavati politički list na hrvatskom jeziku. Poslije te okupacije, izvršene na osnovi Londonskog ugovora (1915.), kao i poslije aneksije, na temelju Rapalskog ugovora (iz 1920.), Istra se našla u iznimno teškom položaju. Premda je Istra, za trajanja talijanske okupacije, bila u državnopravnom smislu najprije sastavni dio *Države Slovenaca, Hrvata i Srba*,⁴ a zatim sastavni dio *Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*,⁵ talijanski su se okupatori odnosili prema istarskim Hrvatima i Slovincima krajnje neobzirno i nasilnički. Odvodili su nepoćudne Hrvate i Slovence u konfinaciju (na talijanske otoke Lipari, Ponza i Sardinija), onemogućavali rad njihovih škola i društava, devastirali im i palili domove kulture, čitaonice i druge društvene ustanove. U takvoj nasilničkoj aktivnosti protiv istarskih Hrvata i Slovenaca osobito su se isticali pripadnici fašističkih skvadri. Njihovo terorističko divljanje izazivalo je kako spontane tako i organizirane, antifašističke otpore ugroženih ljudi. Ti otpori svjedoče da je antifašizam na hrvatskome tlu najprije začet u Istri, u kojoj je zatim i kontinuirano postojao. Nakon talijanske aneksije uslijedili su, uz već iskazane oblike, i drugi vidovi nasilja u anektiranoj Istri kao što su npr. talijanizacija hrvatskih naziva sela i gradova, kao i talijaniziranje prezimena i osobnih imena te sustavno, institucionalno odnarođivanje hrvatske i slovenske djece i omladine.⁶

Anektirana Istra u upravnom pogledu bila je podređena Prefekturi u Puli. Pulski je prefekt, dokazujući nadređenima svoju revnost, strogo pazio da istarski Hrvati i Slovinci, kao podanici talijanske države, što pokornije ispunjavaju svoje dužnosti prema državi, da prihvate asimilitarska nastojanja kao državnu politiku i da ne pokreću nikakvu akciju koja bi imala svrhu njegovanja i zaštite vlastitih narodnosnih obilježja. Budući da je u Trstu, sjedištu tršćanske Prefektore, i dalje izlazio slovenski list *Edinost*, tiskan u vlastitoj tiskari, pojedini su istarski Hrvati, naseljeni u Trstu i združeni tamošnjim *Političkim društvom za Istru*, držali da bi u tom gradu mogao opstojati i hrvatski tisak, namijenjen

³ "Hrvatski list", *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005., 309-310.

⁴ Predsjedništvo Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (u ulozi vlade te Države) odredilo je Matka Laginju kao svoga posebnog povjerenika za Istru. Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1958., 142.

⁵ Istru su u *Privremenom narodnom predstavništvu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* predstavljali četvorica njezinih zastupnika: Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Dinko Trinajstić i Ivan Pošćić. Vidi: *Stengrafske beleške Privremenog narodnog predstavništva Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca od 1. do 20. sastanka*, sv. I., Zagreb 1919., 3.

⁶ O događajima u Istri pod talijanskom vlašću govore brojni historiografski članci i rasprave. Postoji o tome i niz knjiga, od kojih ovdje spominjemo ove: Miroslav BERTOŠA, *Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre*, Pula 1972.; Ernest RADETIĆ, *Istra pod Italijom 1918. - 1943.*, Zagreb 1944., Božo MILANOVIĆ, *Istra u 20. stoljeću. Zabilježbe i razmatranja o proživljenom vremenu*, Pazin 1992.; Božo MILANOVIĆ, *Moje uspomene (1900. - 1960.)*, Pazin 1976.; Paolo PAROVEL, *Izbrisani identitet*, Pazin - Poreč - Pula 1993.; Željko KLAJČIĆ, *Matko Laginja i političko-gospodarski problemi Istre (1918. - 1930.)*, Rijeka 2003.; Darko DUKOVSKI, *Fašizam u Istri 1918. - 1943.*, Pula 1998.; Hrvoje MEZULIĆ - Roman JELIĆ, *O talijanskoj upravi u Istri i Dalmaciji 1918. - 1943. Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i mjesta*, Zagreb 2005.

Istri. U njihovim su redovima još u predraću egzistirale dvije frakcije - jedna koja je zagovarala postulate katoličkoga pokreta (u duhu ideja krčkog biskupa Antona Mahniča) i druga koja je zagovarala liberalne poglede na ukupne odnose u društvu i politici. Te su frakcije oživljene i u poraču i izdavale su u Trstu svoje listove. Kršćanska frakcija bila je okupljena oko lista *Pučki prijatelj*, a liberalna frakcija oko lista *Stara naša sloga*.

Poratna situacija, pogotovo nakon aneksije Istre, uvjerila je i jednu i drugu frakciju kako njihovo odvojeno djelovanje nema smisla jer i jedna i druga frakcija podjednako voli Istru. Podjednako ih boli svaka rana zadana istarskim Hrvatima. Međusobno odvojeni, nejedinstveni, bit će slabiji prema zajedničkom neprijatelju. Združeni, postat će jači, učinkovitiji u interesu Istre. Zagovor u tom smislu prihvatilo je Političko društvo za Istru, društvo istarskih Hrvata u Trstu koje je utvrdilo dogovor o prestanku izlaska postojećih glasila *Pučki prijatelj* i *Stara naša sloga*, a umjesto njih će izlaziti jedan list pod nazivom *Istarska riječ*.

Kako je usuglašen, dogovor je i proveden. *Pučki prijatelj* i *Stara naša sloga* su ugašeni, a prvi broj novoga, zajedničkog lista *Istarska riječ* objavljen je 11. siječnja 1923.

U svome se podnaslovu *Istarska riječ* predstavila kao *Tjednik za pouku, gospodarstvo i politiku istarskog naroda*. Istaknuto je kako će izlaziti svakog četvrtka uveče s tim što će svakoga drugog četvrtka donositi i poseban literarni prilog pod naslovom *Mladi Istranin*. Sjedište uredništva i uprave bilo je u Trstu - Trieste, Via s. Francesco d' Assisi 20/I, a telefon uredništva imao je broj 11-57. U impresumu je stajalo da su izdavači *Istarske riječi* dr. Stojan Brajša i Ivan Stari, a odgovorni urednik je Ivan Marija Micheluzzi, te se tiska u slovenskoj tiskari "Edinost". Cijena pojedinog broja bila je 20 centesima.⁷ Cijena oglasa iznosila je 6 lira za 1 cm u stupcu.

Na uvodnom mjestu 1. broja *Istarske riječi* tiskan je napis pod naslovom "Naša prva riječ", koji je potpisalo *Političko društvo za Istru*. U uvodniku je istaknuto kako je *Političko društvo "Edinost"* do tada bilo zajednička organizacija Slovenaca i Hrvata. Slovenski i hrvatski krajevi, koji su Rapalskim ugovorom pripali Italiji, upravno su podijeljeni u tri pokrajinske prefekture, tršćansku, videmsku (udinsku) i pulsku, te kako svaka od tih pokrajina (Istra, Trst i Gorica) ima svoja osobita "politička, ekonomska i kulturna pitanja". Naglašena je potreba ustroja posebnih političkih organizacija svake od tih pokrajina. Tako je nastalo i posebno *Političko društvo za Istru*. Kako sve te tri pokrajine, uz svoje posebne brige, imaju dosta toga zajedničkog, one su, radi tih zajedničkih potreba i interesa, osnovale i zajedničko političko tijelo, *Narodno vijeće*. Objavljajući poticaje za osnutak *Narodnog vijeća*, uvodničar je istaknuo, kako: "Svaki udarac proti Istri je udarac i proti Trstu i Gorici i obratno. I kad Gorica plače, ni Istra ni Trst se ne raduju. Jer smo jedno tijelo. To neka si zapamte svi naši protivnici... Političkim društvima u Trstu i Gorici naš bratski pozdrav!"

⁷ Centesimo (čentezimo) je stoti dio talijanske lire.

Kao “lojalni državljani”, isticano je dalje, Hrvati i Slovenci ispunjavaju “sve” svoje podaničke “dužnosti”. Država, Kraljevina Italija, ima uzvratnu zadaću da i prema ovim svojim novim državljanima “ispunjuje svoje dužnosti”, što se od nje i očekuje. Hrvatski list *Istarska riječ*, izlazeći u Trstu, upozoravat će “na rane” koje “tište” istarske Hrvate i, “kad se nepravda dogodi”, zahtijevat će da se učinjena nepravda “popravi”.

Nakon tog uvodnika slijedio je obavijesni napis pod naslovom “Našim ljudima u Istri”, koji je potpisalo uredništvo. U ovom je članku isticano: “Imali smo dva politička lista, *Staru našu slogu* i *Pučki prijatelj*. Naš narod ne može u sadanjim prilikama da uzdržaje oba lista, pa su naši narodni radnici odlučili da se oba lista stope u jedan treći list - *Istarsku riječ*. Narode! Ne obećajemo ti ni zlatnih brda, ni srebrnih dolina! Jedno je, na što ćeš do posljednjeg našeg daha moći da računaš: na našu ljubav.”

Uredništvo *Istarske riječi* pozivalo je suradnike i pretplatnike dotadašnjih listova *Stara naša sloga* i *Pučki prijatelj* na suradnju u *Istarskoj riječi* i podupiranje svojom pretplatom, jer ona je “zajedničko i jedino glasilo” svih pripadnika *Političkog društva za Istru*. Potreba za složnim djelovanjem rodila je *Istarsku riječ*. Ta je potreba potisla obje dotadašnje struje, koje su stvarale neslogu. Nove prilike nameću i nove odnose. To je, prije svega, sloga hrvatskih podanika u talijanskoj državi. Jer, jedino složan glas istarskih Hrvata može postati dovoljno čujan i djelotvoran. *Istarska riječ* poručivala je svojim čitateljima: “Živila hrvatska sloga!”

Članak pod naslovom “Nova godina - novo razočaranje” sadržavao je kritičke tonove prema vladajućem talijanskom režimu, ističući: “Kad je talijanska vojska zaposjela ove naše pokrajine, onda su nam talijanski državnici i ostali uplivniji ljudi obećavali zlatna brda u Italiji: jednakopravnost našeg jezika, slobodni nacionalno-ekonomski razvitak, otvaranje svih škola, autonomiju itd. itd. Mislili samo da će za tim lijepim riječima slijediti i čini. Ali smo se ljuto razočarali, kad smo vidjeli kako se na nečuven način gazi po našim najsvetijim narodnim pravima, kako se proganja naša inteligencija, zatvaraju škole, tjera naš jezik iz svih javnih ureda, pali domove, zastrašuje seljaštvo itd. itd. Talijani postupaju po jednom stalnom receptu koji ide za tim da nas odnaredi i istrijebi iz ovih krajeva!”⁸

Istarska riječ je bila dobro uređen, sadržajan i zanimljiv list sa samo četiri skromne stranice. Pokazao je to već i njezin prvi broj, u kojemu su tiskani i razni informativni dopisi iz Pule, Opatije, Buzeta, Cresa te je objavljen i politički pregled događaja u inozemstvu (u Kraljevini SHS, Čehoslovačkoj, Njemačkoj, Francuskoj, Turskoj...). U listu je tiskan i izniman tekst “*Franina i Jurina*”. Razgovor i komentari te dvojice popularnih likova iz istarskoga hrvatskog puka bili su čitateljima posebno privlačni. Zbog toga su “*Franina i Jurina*” bili nazočni i u sljedećim brojevima *Istarske riječi*, koja je tim prilogom nastavljala tradiciju nekadašnje istarske *Naše sloge*. Polazeći od najnovijih događaja

⁸ “Nova godina – novo razočaranje”, *Istarska riječ* (Trst), (dalje: *IR*), br. 1, 1923., 1.

u Istri, te od osobnih viđenja, doživljaja, prisjećanja i razmišljanja, Franina i Jurina su imali o čemu razgovarati. Iz tih razgovora moglo se jasno vidjeti što tišti istarskoga pučanina, što on osuđuje, što želi i do kojih vrijednosti drži. Ti istarski pučani, koje predstavljaju *Franina i Jurina* su radišni ljudi, poštenjaci, opčinjeni ljubavlju prema rodnom zavičaju i prema svojim domaćim običajima. Kao vjernici katolici, nikada nisu bez nade. Nada ih drži, s nadom spajaju svoje danas i sutra, s nadom plove prema obalama vlastitih ideala, s nadom upotpunjuju svoj životni prostor. Narodska *riječ* i posebno njihov *ča* doimlju se kao žive note jedne, svakidašnjim životom, nadahnute skladbe. Svaki je *Franinin* i *Jurinin* razgovor takva skladba, ljudska, mudra, suosjećajna, domišljata, svrhovita, humana, topla i ohrabrujuća.

Listajući *Istarsku riječ* našu su pažnju privlačile mnoge teme kojima se ona bavila, koje je predočavala. U članku "Krivi računi" naglašavano je kako krivo misle vladajući moćnici ako se nadaju zatiranju hrvatstva u Istri. "Kad bi nam ognjište razmetnuli, mi bismo još uvijek bili jaki, jer bismo još uvijek u sebi nosili vatru, koja se utrnuti ne da... Jest, gospodo Latini, vi možete da nas i jače pritisnete, vi možete da nas posvema ušutkate - naposljetku vlast je u vašim rukama - vi možete činiti što hoćete, ali jedno ne ćete moći da spriječite: da u gori, u lugu ili gdje pokraj mora kadikad odjekne kakva mala, napola zaboravljena pjesmica i da ta sitna nota u jedan mah ne razbudi ono što biste vi htjeli da zauvijek uspavate. Nema danas čovjeka ni djeteta u Julijskoj krajini koji ne zna da bi ga Mussolini⁹ htio da potalijanči. Čim naš čovjek to zna, on je već spašen... Naša je najveća želja da s Talijanima živimo u što ljepšem skladu. Nažalost, do toga lijepoga sklada ne može još da dođe. I neće doći dok god budu Talijani gojili uistinu pustu nadu da će nas iznaroditi. Ali dan nije daleko kad će se pokazati da je to njihovo neplemenito nastojanje bilo jalovo. Doći će dan, kad će i sami uvidjeti da kršteni ljudi nisu psi, koje možeš po volji da dresiraš. Doći će dan kad će vidjeti da se u današnje napredno doba narodi ne iznaroduju tako lako, kako to Mussolini misli. Kad bi htjeli, oni bi se i sada mogli o tome da osvjedoče. Neka pogledaju na nas i na istarske Rumunje. Ima već stoljeća i stoljeća što mi i naši prijatelji Rumunji živimo pomiješani s Talijanima, pa smo još uvijek i jedni i drugi ostali kakovi smo bili. A tako će biti i ubuduće ma da nas pocijepaju još na nekoliko provincija."¹⁰

Dopisi iz Istre priopćavali su o upadu fašista u hrvatska sela (u Krnicu, Filipanu i dr.), u kojima teroriziraju i iz kojih odvode pojedine, vladajućem režimu nepoćudne ljude. U Nerezinama su zabranili primanje hrvatskih tiskovina i prisiljavaju mještane da se "upišu u Fašio".¹¹

Člankom "Istarski narode!", ovako se *Istarska riječ* obraćala hrvatskom istarskom puku: "Teško ti je. Silno trpiš u sadašnjem položaju. Zemlja ti je gola i krševita. Tvoje je nebo oblačno. Vjetrovi i oluje te biju i mlate sa svih strana. Tlače te i pritišću. Iskorijeniti bi te htjeli iz ove tužne zemlje, koju ti silno ljubiš.

⁹ Benito Mussolini, fašistički vođa u Italiji i tadašnji predsjednik Vlade Kraljevine Italije.

¹⁰ "Krivi računi", *IR* (Trst), br. 2, 1923., 1.

¹¹ "Dopis bez naslova", *IR* (Trst), br. 2, 1923., 3.

Sve ono što je tvoje i što ti je najsvetije hoće sadašnji tvoji gospodari da ti otmu. Iz Rima ti je javio najviši državnik Mussolini da hoće proizvest tvoju narodnu smrt. On i svi njemu slični hoće da zaboraviš na svoju rođenu majku, da proklinješ ono slatko majčino mlijeko što te je zadesilo, oni hoće da pogaziš ona tvrda ali nježna koljena tvoje mile majčice - hoće da zaboraviš na krilo tvoje majke, koje te je odnjihalo. Htjeli bi da ti se gnjusi ona slatka i tebi toli mila i nezaboravna materinska riječ. Oni misle da samo oni imaju pravo i dužnost da ljube svoju majku, sve što je njezinoga - materinsku riječ. Misle da su samo njihova majka i njihov rod vrijedni štovanja. Ne, narode, i tvoja je majka vrijedna toga štovanja i ti imaš pravo da je ljubiš, a tvoja je sveta dužnost i da je braniš... Prisegni, narode, da tvoju narodnost ne daš nikome pod nikakvim uvjetom. Sadašnji tvoji gospodari hoće da ti unište tvoj materinski jezik... Tjeraju ti tvoj jezik iz crkve, iz ureda, iz škole. Htjeli bi da si neuk... I zato ti danomice zatvaraju tvoje škole i tjeraju tvoje narodne učitelje. I ako bude naš jezik još više proganjali, znaj da je onda tvoje utočište - tvoje domaće ognjište, gdje mora da vječno živi tvoj govor i tvoja knjiga... Nema sile, koja bi nas prisilila da se ne molimo u našem jeziku te da ne mislimo našim jezikom. Tko da nam zabrani u prijateljskom razgovoru da se služimo svojim jezikom?... Velimo vam, gospodari naši: Naše srce, našu dušu, naše misli i osjećaje nam ne možete uzeti... Tvoji te gospodari, narode, vole imati nepismenog, slijepoga. I zato ti oni zatvaraju škole i tjeraju učitelje i narodne svećenike. A ti im za uzvrat mirno plaćаш poreze i pokorni šilješ svoje sinove pod oružje. To su ti jednaka prava i jednake dužnosti!... Težak je ovaj život i krut i pun borbe.”¹²

U povodu smrti Marije Krmpotić, *Istarska riječ* je s najvećim poštovanjem pisala o pokojnici. Isticala je da je Marija Krmpotić u poraću pretrpjela “mного zla”, koje su joj nanijeli talijanski okupatori i fašisti. Njezin muž Josip i sin Mario su u to vrijeme bili internirani, a obiteljska kuća i tiskara u Puli opljačkana i porazbijana. Napokon je i Marija Krmpotić morala emigrirati iz Pule u Sloveniju, gdje ju je snašla i smrt, u Domžalama kraj Ljubljane.¹³

Istarska riječ je u svom podlistku donosila i hrvatske narodne pjesme iz Istre. Te su pjesme rado čitane. One su svjedočile o bogatstvu i ljepoti hrvatskoga jezika, kao i o raznolikosti njihove tematike.

Na talijanske prijekore da istarski Slaveni (Hrvati i Slovenci) mrze Talijane, *Istarska riječ* je odgovorila člankom “Tko sije mržnju?”. Tim je člankom podsjećala na prezir koji Talijani iskazuju prema Slavenima. Oni su istarske Hrvate nazivali ponižavajućim imenom “Šćavi”, a one u Kraljevini SHS podrugljivim imenom “Porcai” (svinjari). Svakog dana teško podnošljivi postupci Talijana prema istarskim Hrvatima rezultiraju izostankom ljubavi i poštovanja istarskih Hrvata. Nasilnici bi trebali znati, naglašavano je u tom članku, da se poštovanje stvara poštovanjem, a ljubav ljubavlju. “Ljubav se ne nameće, ljubav se postizava. Kako - to je stvar onoga tko hoće da bude ljubljen.”¹⁴

¹² “Istarski narode”, *IR* (Trst), br. 3, 1923., 1.

¹³ “†Marija Krmpotić”, *IR* (Trst), br. 4, 1923., 1.

¹⁴ “Tko sije mržnju?”, *IR* (Trst), br. 14, 1923., 1.

Budući da su *Istarsku riječ* napadali talijanski listovi, ona je svojim napisom "Naše glasilo", odgovorila na te napade. Za sebe je isticala kako je "melem svim seljačkim bolima". Vjerno služi interesima hrvatskoga pučanstva i "na-stoji da upozori oblasti na sve one rane", koje "tište istarske Hrvate" i koje stoje "na putu sporazuma" između Talijana i istarskih Hrvata. "Naše glasilo želi i vodi politiku sporazuma, ali bratskog, dostojnog i jednakopravnog. Mnogima je naše glasilo trn u oku samo zato, jer ne prigiba hrptenice, jer točno i istinito pokazuje na zadate udarce i učinjene rane našem narodnom organizmu, jer iskreno istupa i predlaže onima, koji vedre i oblače, načine liječenja, pomirenja i ozdravljenja." Razmatrajući tko su protivnici *Istarske riječi*, rekla je da su to "zagriženi protivnici svakog sporazuma i mirnog življenja, kojima je cilj da zatraže što je naše" (hrvatsko), i "koji ne biraju sredstva da nas dotuku".¹⁵

Izvješća iz Istre govorila su o obespravljanju Hrvata. U Sovinjaku (općina Buzet) Hrvati su se žalili zbog ukidanja škole na hrvatskom jeziku i nametanja škole na talijanskom jeziku, koji djeca ne znaju, a nerado ga i uče. Slično je bilo i u Ližnjanu, selu u pulskoj općini. Iako u ovom selu nije bilo ni jednog djeteta, kojemu bi talijanski jezik bio materinski, ipak je i tu nametnuta talijanska škola koju su djeca izbjegavala pohađati ili su je nevoljko pohađaju.¹⁶

Dopis iz Marčane priopćavao je da je tamošnji talijanski oružnički brigadir zaplijenio prispjele primjerke *Istarske riječi*. Na to je *Istarska riječ* ovako reagirala: "Zar je to politika sporazuma i pomirenja, koja jedina može da dovede do ozdravljenja nesređenih i teških prilika u kojima živimo? Priroda je svako stvorenje obdaruje sredstvima za samoodržanje i obranu. Mačka se brani šapom, pas zubima, vol rogovima, pčela žalcem, a ljudi svojim jezikom, državnim zakonima, svojim predstavnicima i svojim novinama." To što čine Talijani, grubo je nasilništvo nad Hrvatima. Hrvatski je jezik istisnut "iz škole, crkve i javnog života". Hrvati su u svakom pogledu obespravljani. Vladajući režim im, eto, brani i čitanje *Istarske riječi* koja im je "zadnje uporište, posljednje utočište i jedino sredstvo borbe i obrane". Pretplatnici i suradnici *Istarske riječi* izloženi su zlostavljanju. Karabinijeri im često upadaju u kuće radi premetačine i zastrašivanja.¹⁷

Istarska riječ je pratila i aktivnost Uliksa Stangera, istarskoga zastupnika u Parlamentu Kraljevine Italije u Rimu, koji je tu dužnost obnašao od parlamentarnih izbora 1921. na kojima je dobio povjerenje hrvatskih birača s područja Istre. Stanger je u parlamentu 30. svibnja 1923. održao svoj zastupnički govor u kojemu je, osvrćući se na neprilike u Istri, iznio da su na području Istre od studenog 1918. do tada ukinute "sve srednje škole i 150 pučkih škola", da je otpušteno iz službe 200 učitelja samo zato što su bili Hrvati ili Slovenci i što su željeli da njihovi učenici uče na svome materinskom jeziku. Naglasio je da su mnogi istarski srednjoškolci postali emigranti samo da bi mogli nastaviti svoje školovanje na materinskom jeziku u susjednim hrvatskim i slovenskim

¹⁵ "Naše glasilo", *IR* (Trst), br. 17, 1923., 1.

¹⁶ "Dopis bez naslova", *IR* (Trst), br. 17, 1923., 1.

¹⁷ "Dopis bez naslova", *IR* (Trst), br. 21, 1923., 1.

gradovima u sastavu Kraljevine SHS. Govornik je naglašavao: "Italija nije došla u nove pokrajine da ih kažnjava, već da im donese civilizaciju, pravedniju i jednokomjernu vladavinu i slobodu." Njegove spoznaje govore suprotno: "Svaki dan nailazim na činjenice koje dokazuju kako se moji sunarodnjaci boje dolaziti k meni da me zamole za pomoć... Ako bi slučajno koji učitelj imao toliko odvažnosti da se obrati na mene za pomoć, bio bi smjesta otpušten iz službe." U Istri je, prema Stangerovim riječima, mnogo toga što Hrvate i Slovence čini razložno nezadovoljnima. Ratne štete se ne procjenjuju i nena-doknađuju. Umirovljenička pitanja su neriješena. Hrvatski i slovenski nazi-vi mjesta su talijanizirani. Asimilacija se provodi planski i na najdrastičnije načine. Zaključujući svoje izlaganje, Stanger je rekao: "Zahtijevamo od vlade da postupa s nama kao s državljanima jednakih prava, da postupa s našim pokrajinama kao sa sastavnim dijelom države, a ne kao s jednom kolonijom. Ne možemo vjerovati da baš Italija, majka civilizacije, koja je doprinijela toliko žrtava da bude priznata ideja narodnosti u svijetu, mora danas tjerati politiku pritisaka s namjerom da asimilira naše pučanstvo."¹⁸

Napisom "Pred posljednjim udarom na naše škole", *Istarska riječ* je kritizirala nacrt školske reforme Giovannija Gentilea, talijanskog ministra prosvjete i jednog od glavnih teoretičara fašizma u Italiji. Prema predloženoj Gentileovoj "Reformi odgoja" sve škole u Italiji moraju imati nastavu na talijanskom jeziku i u talijanskom odgojnom duhu. Nacionalne manjine i njihova prava u zaštiti njihova narodnosnoga identiteta nisu uzete u obzir, kao da i ne postoje. Komentirajući takvu asimilatorsku politiku sa stajališta nacionalne ugroženosti istarskih Hrvata, *Istarska riječ* je isticala: "Ali naši se novi gospodari varaju ako misle da narodi od takovih rana umiru... Još je na nogama narod naš i ostat će na nogama, jer u njega ima svijesti, snage, volje i otpora. Naš je istarski čovjek unuk Kraljevića Marka... Onoga Marka, koji se odmara dolje u Puli pod gordim Divić-gradom." Konstatirajući da se u Istri pod talijanskom vlašću događaju "teške nepravde", autor tog članka je zaključio: "Mi znamo da ni najkručiji zulumi još nisu uništili nijedan narod - neće uništiti ni naš." Jer: "Historija nas uči da je svaka sila kratkotrajna. Sve se plaća!"¹⁹

Protiv nacрта Gentileove školske reforme reagirali su 7. listopada 1923. svojom zajedničkom "Izjavom" i Josip Lovrenčić, Karol Podgornik, Ulikse Stanger, Virgilije Šček i Josip Wilfan, zastupnici Istre i Slovenskog primorja u talijanskome državnom parlamentu. Iz te "Izjave", objavljene u *Istarskoj riječi*, prenosimo najbitnije dijelove: "Potpisani zakoniti zastupnici slavenskoga naroda u Italiji dižemo svečani i odlučni protest proti nacrtu zakona rimske vlade da uvede u naše pučke škole italijanštinu kao nastavni jezik. Italijanska je vlada tom odlukom postavila ruku na najelementarnija i najsvetija prava našega naroda te je izvršila napadaj na naravno pravo koje civilizirano čovječanstvo priznava svim narodima i svim plemenima na svijetu. Da se mora vršiti podu-

¹⁸ "Govor našeg narodnog poslanika dra. Stangera u rimskom parlamentu 30. maja 1923.", *IR* (Trst), br. 22, 1923., 1.

¹⁹ "Pred posljednjim udarom na naše škole", *IR* (Trst), br. 38, 1923., 1.

ka i uzgoj mladeži isključivo u materinskom jeziku, to je načelo koje je postalo vlasništvom kulturne svijesti čitavog svijeta i koje je primljeno u posebnim ugovorima za zaštitu manjina među temeljne odredbe međunarodnog prava... Te temeljne slobodine narodnih manjina ne može da poruši nijedna vlada i nijedna država, jer nema za to ni po naravnom ni po Božijem ni po međunarodnom pravu ni najmanjeg prava, to više što je ta slobodina postavljena pod zaštitu čitavog kulturnog čovječanstva, organiziranog u Savezu naroda.²⁰ Zastupnici pedeset država, koje se potpisale listinu o Savezu naroda, svečano su se obvezali da će solidarno i svim svojim organiziranim silama braniti to naravno pravo svojih narodnih manjina... Ni jedan narod, koji ima još nešto ponosa u sebi, ne može da prizna zakona, koji je naperen proti njegovoj kulturi i njegovoj duševnoj egzistenciji. Takav zakon nemoralan je i neobvezatan.”²¹

Kritizirajući Gentileovu školsku reformu, *Istarska riječ* je naglašavala kako asimilatorska politika, zacrtana tom reformom, neće uspjeti u svom naumu jer će istarski Hrvati ostati to što su i uvijek bili, Hrvati. Taj je narod otporan i neuništiv, što je dokazao u čitavoj svojoj povijesti. Dokazat će to i u toj situaciji. “Čuvat će on svoju djecu, svoju krv, svoju uzdanicu. Kako? To je stvar njegova svetog ognjišta. To je stvar njegove duše, koja je još u njemu netaknuta i ostat će netaknuta. Narod će sebi pomoći i sâm. A pomoći će mu i Bog.”²²

Uzalud su bili protesti Hrvata i Slovenaca, kao nacionalnih manjina, u Kraljevini Italiji. Što je htio fašistički režim u toj državi, to se i provodilo. Gentileova školska reforma je ozakonjena. Na temelju tog zakonskoga akta uslijedio je vladin dekret, objavljen u službenom listu *La Gazzetta Ufficiale* od 24. listopada 1923. Prema tom dekretu, počev s I. razredom u školskoj 1923./24. godini i dalje, nastava će se održavati isključivo “na državnom jeziku”. A državni jezik je bio talijanski.²³

Potalijančivanje hrvatskih osnovnih škola u Istri prisilno se provodilo i ranije, od početka talijanske okupacije, a pogotovo nakon aneksije. *Istarska riječ* je i o tome izvijestila. Iz njezina izvješća prenosimo podatke koji govore kako su u Istri krajem školske godine 1917./18. postojale 222 osnovne škole s 328 razrednih odjela. Od tog broja osnovnih škola u pulskom ih je kotaru 38 s 58 razrednih odjela. Proces talijanizacije škola u pulskom kotaru tekao je brzo. Već tijekom studenog 1918. bilo je ukinuto osam osnovnih škola s hrvatskim nastavnim jezikom (u Banjolama, Prnjani i šest na gradskom području Pule). Tijekom prosinca 1918. ukinuto je 12 hrvatskih osnovnih škola (u Barbanu, Hreljićima - Majci Božjoj od Zdravlja, Kanfanaru, Rovinjskom Selu, Sošićima, Ližnjanu, Medulinu, Premanturi, Pomeru, Lobariki, Bokardićima i Šegotićima - Vareškima). Tijekom 1919. godine ukinuto je 11 hrvatskih osnovnih škola (u Šaini, Petehima, Baratu, Vinkuranu, Jadreški, Štinjanu, Kavranu, Sv. Vičentu,

²⁰ Mirotvorna međunarodna organizacija, stvorena 28. IV. 1919. u zaključku Versailleskog mirovnoga ugovora, naziva se još i Liga naroda i Društvo naroda.

²¹ “Izjava”, *IR* (Trst), br. 40, 1923., 1.

²² “Najveći u nebo vapijući grijeh”, *IR* (Trst), br. 41, 1923., 1.

²³ “Naše škole ukinute i zakonom”, *IR* (Trst), br. 43, 1923., 1.

Štokovcima i Marčani). U 1920. ukinute su tri hrvatske osnovne škole (u Krmedu, Valturi i Peroju). Godine 1921. ukinuta je jedna hrvatska osnovna škola (u Muntiću). Tijekom 1923. godine ukinute su i tri preostale hrvatske osnovne škole u pulskom kotaru (u Divšićima, Juršićima i Smoljanima). Sličan proces ukidanja hrvatskih osnovnih škola teкао je od 1918. do 1923. i u kotarevima Pazin, Poreč, Kopar, Lošinj i Volosko.²⁴

Uoči sljedećih parlamentarnih izbora u Kraljevini Italiji, zakazanih za 6. travnja 1924., *Istarska riječ* je obavijestila o predloženim zastupničkim kandidatima iz Istre i Slovenskog primorja. Bili su to: Josip Wilfan, predsjednik Političkoga društva "Edinost" za Julijsku krajinu u Trstu; Engelbert Besednjak, predsjednik goričkoga Političkoga društva i urednik lista Gorička straža u Gorici; Ulikse Stanger, odvjetnik u Opatiji; Stojan Brajša, odvjetnik u Gorici; Anton Podgornik, agronom u Gorici; Josip Bitežnik, tajnik goričkoga Političkoga društva u Gorici.²⁵ Izborni oglasi, koji su preporučivali izbor tih zastupničkih predloženika iz Istre i Slovenskog primorja, ohrabrivali su birače na izlazak na birališta i izvršenje svoje izborne dužnosti. Jedan od tih oglasa imao je ovakav sadržaj: "Jednake dužnosti, jednaka prava! To neka bude lozinka svih naših ljudi kad budu u nedjelju otišli na glasovanje... Idi narode, stari poštenjače, idi veselo kao sokol, kao pravi sin junačkoga soja svoga! Idi s mirom i blagoslovom Božjim!"²⁶

Izbori nisu bili slobodni. Režimska su tijela, vršeći razne pritiske i zloporabe, forsirali izbor zastupničkih kandidata iz redova Fašističke stranke. Kako su hrvatski i slovenski birači bili antifašisti, odlučni dati glas samo zastupničkim kandidatima iz svojih redova, na njih je vršen grubi pritisak. Osvrćući se na takve izbore, *Istarska riječ* ih je ovako prikazala: "Ruglo - najgrđe, najcrnije, a ne izbori. Nasilja su u nekim krajevima naše Istre bila još odurnija, gnusnija nego što su bila prije tri godine.²⁷ U Pazinu, Poreču i druguda nisu naši izbornici ni pripušteni u biralište. Gotovo po svim izbornim sekcijama bačeni su naši fiducijari napolje. U nekim mjestima pali su i hici iz revolvera. Potekla je i krv." Hrabreći istarske Hrvate da ne klonu i da ustraju, *Istarska riječ* je izbornu izvješće zaključila riječima: "Naš narod ima i imat će u sebi i u svojim ljudima dosta snage da se obrani i održi."²⁸ Broj glasova, koje su hrvatski i slovenski zastupnički kandidati ipak uspjeli dobiti, izgledao je ovako: Wilfan - 13.719, Besednjak - 14.120, Stanger - 13.310, Bitežnik - 1.200, Brajša - 1.095 i Podgornik - 822.²⁹ Od te šestorice hrvatskih i slovenskih predloženika izabrani su samo dvojica: Besednjak i Wilfan.

Obespravljanje istarskih Hrvata i nasilja vršena protiv njih pod talijanskom vlašću ogorčavali su *Istarsku riječ* koja je, koliko je s obzirom na cenzuru

²⁴ "Strašna statistika o našem školstvu u Istri", *IR* (Trst), br. 45, 1923., 1.

²⁵ "Naši narodni kandidati", *IR* (Trst), br. 9, 1924., 1.

²⁶ "Još četiri dana...", *IR* (Trst), br. 18, 1924., 1.

²⁷ Odnosi se na prve poratne parlamentarne izbore u Kraljevini Italiji, održane 15. V. 1921.

²⁸ "I to su izbori", *IR* (Trst), br. 19, 1924., 1.

²⁹ "Kako su ispali izbori u Istri? (Službeni podaci)", *IR* (Trst), br. 20, 1924., 1.

mogla, davala oduška svom ogorčenju. “Već punih pet godina molimo, žalimo se, zahtijevamo, zaklinjemo, upozorujemo, govorimo, pišemo, interpeliramo... No budući da smo “Schiavi” možemo samo po zraku i govorimo u zrak.” Nitko iz vladajućih struktura ne dolazi među hrvatski istarski puk da “upozna našu dušu, naš život, naše običaje, naše boli, naše nevolje”. U Istri se “gazi jedan narod”, kojemu se “otimlje kruh, sloboda i škola”. To, što se i kako se radi protiv istarskih Hrvata, “nije kulturno, nije ni čovječno, a napose nije ni – politički”.³⁰

Učvršćujući svoje uvjerenje kako će istarski Hrvati izdržati sve nedaće, kojima su izloženi pod talijanskom vlašću, *Istarska riječ* je svojim napisom “Vrijeme gradi - vrijeme razgrađuje” optimistički tvrdila: “Narod naš trpi, trpio je i dosada silno, znat će da trpi i u budućnosti, ali on ostaje ovdje, ostaje onaj isti, svoj na svome.”³¹

Istarska riječ je rado pisala o zaslužnim hrvatskim rodoljubima. Tako je objavila vrlo topao nekrolog o profesoru Franu Frankoviću koji je umro 26. lipnja 1924.³² S posebnim izrazima poštovanja pisala je i o don Luki Kircu u povodu 40. obljetnice njegova misništva. Kirac je, zbog svoga hrvatskog rodoljublja i otpora tlačiteljima hrvatstva u Istri, proganjan i za austrougarske vladavine. U vrijeme talijanske okupacije dva je puta konfiniran. Nakon aneksije ponovno je konfiniran, ovaj put u istarsko selo Rakotole, iz kojega se nije smio udaljiti bez prethodnog odobrenja nadležne vlasti. U Rakotolama je dočekao i 40. obljetnicu svoga misništva.³³

U povodu druge obljetnice Rapalskoga ugovora, kojim je Istra odvojena od njezina matičnoga, hrvatskog zaleđa i pripojena Italiji, *Istarska riječ* je pisala: “Rapalski ugovor stvorio je sadašnje stanje naše granice, dok je dušu naših djedova i našu stvorio sam gospod Bog. A kako su djela Božja jača i trajnija od ljudskih, tako će i duša naša ostati i odoljevati će svim navalama ma s koje strane dolazila. A gdje bude naša duša, tu ćemo biti i mi.”³⁴

Talijanski fašizam nije donio ono što je obećavao Talijanima. Prema ocjeni Istarske riječi, u fašističkoj je Italiji više nereda i nesigurnosti, nego što ih je bilo u vrijeme prijašnjeg rata i razdoblja prije rata. “Jasno je da fašisti žanju danas što su jučer sijali. Sijali su buru, a sada žanju vjetar. I zaista, kamo se god okrenete, kojegod novine uzmete u ruke, ne vidite drugo no nered, izgred, tučnjave, ranjenike, a bogme i po gdje kojega mrtvoga... Mussolini je često puta naglašavao kako je sav narod u Italiji uzanjan i kako će u najkraće vrijeme biti u zemlji mir i red kakovih nema nigdje na svijetu. Pa evo što se događa: Mussolini je već na vladi pune dvije godine, a u zemlji vlada veći nered nego li je vladao u času kad je ono sa svojim fašistima zamarširao na Rim.” U Takvoj je

³⁰ “Kroz pet godina...”, *IR* (Trst), br. 21, 1924., 1.

³¹ “Vrijeme gradi – vrijeme razgrađuje”, *IR* (Trst), br. 31, 1924., 1.

³² † Fran Franković”, *IR* (Trst), br. 36, 1924., 1.

³³ “Don Luka Kirac (Prigodom 40 godina njegova misništva)”, *IR* (Trst), br. 37, 1924., 1.

³⁴ “Rapallo”, *IR* (Trst), br. 50, 1924., 1.

Italiji posebno nepovoljan položaj Hrvata kao narodne manjine: “Našem je narodu u Istri zlo da mu gore ne može biti. On zna da i škare i čitavo sukno drže danas Italijani, naši novi gospodari. Oni su danas vlast, oni kroje i dijele kako ih je volja.”³⁵

Od 32. broja, objavljenog 10. srpnja 1924., u *Istarskoj riječi* je došlo do promjene izdavača i odgovornoga urednika. Dotadašnji suizdavač Stojan Brajša i odgovorni urednik Ivan Marija Micheluzzi su to prestali biti. Suizdavač Ivan Stari postao je izdavač, direktor i odgovorni urednik. Sve je, dakle, obnašala jedna osoba. List je i dalje tiskan u slovenskoj, tršćanskoj tiskari “Edinost”. Tako je ostalo do kraja izlaženja ovog lista. Suradnički prilozu u listu bili su redovito nepotpisani, što je značilo da iza stajališta iznesenih u objavljenim člancima, stoje izdavač i odgovorni urednik. Među nepotpisanim autorima objavljenih članaka bili su Mirko Vratović,³⁶ Ante Iveša, na početku i don Božo Milanović,³⁷ Ivan Stari i od 1924. Ive Mihovilović.

Ulazeći u 1925. - treću godinu svoga izlaženja - *Istarska riječ* je isticala da je “uređena sasvim u duhu, smislu i pravcu negdašnje Naše sloge”, te da je “svi naši” i drže nasljednicom tog „negdašnjeg glasila istarskih Hrvata”. S obzirom na neka tadašnja sučeljavanja liberalnih i kršćanskih stajališta, uredništvo *Istarske riječi* držalo ih je nekorisnim i besmislenim, te je, uspoređujući *Našu slogu* i *Istarsku riječ*, objašnjavalo: “Naši stari nisu htjeli ni klerikalizma ni antiklerikalizma, a toga ne ćemo ni mi. Mi poznamo samo Boga i narod! I ništa drugo!”³⁸

Člankom “Narodni jadi”, *Istarska riječ* se osvrnula na životne nevolje istarskih seljaka: “Ljetine slabe ili nikakve. Što ne uništi suša, obori tuča. Ako imaš koju kravicu ili vola, nemaš za njih dobre paše. Ako pak imaš paše, navale oni od poreza, pa uzmu što nađu. Jedino bi od vina mogao da izbiješ koju paru za porez, ali kome da ga prodaš? Nema kupaca za vino i tako se ono mora da kvvari u podrumima, a siromah seljak ne može do novca da sebi namakne najpotrebitije stvari, a kamo li da plaća porez i takse, koji bivaju svakim danom sve veći.” Ima podosta i malarije i drugih bolesti. Talijanska vlada ne čini ništa kako bi pomogla tom siromašnom hrvatskom seljačkom puku.

³⁵ “Ne igrajte se s nadom!”, *IR* (Trst), br. 51, 1924., 1.

³⁶ Nakon što su mu fašisti uništili odvjetnički ured u Puli (1921.), Mirko Vratović se preselio u Trst, gdje je nastavio svoj rodoljubni i odvjetnički rad. Bio je potpredsjednik Političkoga društva *Edinost* i predsjednik Istarskog odbora, koji je postojao u sklopu toga društva. U njegovoj tršćanskoj odvjetničkoj pisarni uređivana je i *Istarska riječ*. Vidi: “Vratović, Mirko”, *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005., 890.

³⁷ Don B. Milanović se, nakon fašističkih brutalnosti, kojima je bio izložen u rodnoj Kringi u Istri, preselio u veljači 1922. u Trst gdje je, blagonaklonošću tršćanskoga biskupa, imenovan kapelanom u Sv. Ivanu, slovenskoj župi tršćanskoga predgrađa. Njegovim zauzimanjem ponovno je oživljeno izdavanje lista *Pučki prijatelj* u Trstu koji je tu, u svojoj posljednjoj etapi, izlazio od 1924. do 1928. g. (Povijest tog lista započela je još potkraj 19. stoljeća. Njegov začetnik bio je krčki biskup Anton Mahnič. U Krku je list izlazio od 1899. do 1911., zatim je njegovo izdavanje nastavljeno u Pazinu od 1911. do 1920. i u Trstu od 1920. do 1922. Vidi: “Pučki prijatelj”, *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005., 654.

³⁸ “Uoči Nove godine”, *IR* (Trst), br. 1, 1925., 1.

“Odasvud se tuže kako djeca zaostaju, kako se nepismenost u narodu širi, a nepismenošću i sve zlo i svaka opačina.” Uredništvo je pitalo: “Je li sve ovo u interesu Italije? Neka o tome razmišljaju oni, kojih se tiče.”³⁹

Da bi se povećao broj pretplatnika i interes čitalaca za *Istarsku riječ*, izdavač je objavljivao i nagradne natječaje, u kojima su mogli sudjelovati zainteresirani iz Julijske krajine, Rijeke, Zadra i Lastova. Takav je natječaj iz lipnja 1925. predviđao ukupno devet nagrada i to: 400 lira, 5 kg kave, 10 kg šećera, dvije muške košulje, dvanaest džepnih maramica, mali sat-budilnik iz nikla, sliku Marka Kraljevića u boji i jedan kišobran.⁴⁰

Bilo je i zapljene članaka, kao i zabrane pojedinih brojeva *Istarske riječi*. Tako je primjerice zabranjen broj od 25. lipnja 1925. zbog teksta “Franina i Jurina”. Zabranjen je bio i broj od 29. listopada zbog uvodnog napisa “Poslije sedam godina”.⁴¹ Takve zapljene i zabrane od 1925. i dalje (do kraja izlaza lista) bivale su česte.

Istarska riječ je više puta pisala s poštovanjem o javnoj aktivnosti Josipa Wilfana, narodnog zastupnika u državnom parlamentu i predsjednika Kongresa nacionalnih manjina europskih zemalja. Tako je, primjerice, prenijela u dijelovima i njegov govor, održan početkom rujna 1926. na Kongresu nacionalnih manjina u Ženevi.⁴²

Novoj, 1937. godini *Istarska riječ* je posvetila uvodnik svoga prvi broja, izašlog u toj godini 6. siječnja. “Što je prošlo - prošlo je. Sad je red da se misli više na ono što će biti... A s kakvim nadama ulazi naš narod u Istri u ovu novu godinu? To je malo teško reći. Prošla godina nije bila milostiva. Ljetina je bila više zla nego li dobra. Kad seljaku zemlja dobro rodi, onda mu se duša smije, a kad zemlja izda, onda mu i duša plače.” Istarske Hrvate mnoge “brige taru”. Možda će “ove godine” barem “sunce biti počudno, a oblak milostiv”.⁴³

Podsjećala je *Istarska riječ* i na istarsku emigraciju. Jedan dio te emigracije nalazio se u zapadnoeuropskim državama, drugi u dalekim prekomorskim zemljama, a treći u susjednoj Kraljevini SHS. Pisma, pisana rukama tih emigranata, koja stižu u Istru, ne govore “mnogo o sreći, ni o dobrom životu”, iako ima i “onih, koji su zadovoljni”. Uredništvo je zaključilo to svoje razmatranje stajalištem: “Sretan je onaj, koji može da živi na svojem, makar i siromaški, ali na svojem.”⁴⁴

Od informacija o stanju i odnosima u Kraljevini SHS, objavljenih u *Istarskoj riječi*, najiscrpnije su bile one o atentatu radikalskog zastupnika Puniše Račića na hrvatske narodne zastupnike u parlamentu 20. lipnja 1920. u Beogradu, kada su ubijeni Pavle Radić i Đuro Basariček, a ranjeni Stjepan Radić,

³⁹ “Narodni jadi”, *IR* (Trst), br. 2, 1925., 1.

⁴⁰ “Naš veliki natječaj za nagrade”, *IR* (Trst), br. 21, 1925., 3.

⁴¹ “Poslije sedam godina”, *IR* (Trst), br. 45, 1925., 1.

⁴² “Iz govora dra. Wilfana na kongresu narodnih manjina u Ženevi”, *IR* (Trst), br. 37, 1926., 1.

⁴³ “U novoj godini”, *IR* (Trst), br. 1, 1927., 1.

⁴⁴ “Emigracija”, *IR* (Trst), br. 12, 1927., 1.

Ivan Pernar i Ivan Grandža,⁴⁵ o Rezoluciji Seljačko-demokratske koalicije u Zagrebu,⁴⁶ o prihvaćanju Nettunskih konvencija u parlamentu Kraljevine SHS i o smrti popularnog vođe hrvatskoga seljačkog pokreta Stjepana Radića, koja je bila posljedica atentata u parlamentu Kraljevine SHS.⁴⁷

Istarska riječ je informirala i o novome Zakonu o talijanskom parlamentu, kao i o zakonu o Velikome fašističkom vijeću u Italiji. Prema Zakonu o talijanskom parlamentu čitava je Italija jedno izborno tijelo. Sindikalne konfederacije i nacionalna udruženja predlažu 1.000 kandidata za narodne zastupnike. Od tih 1.000 predloženika Veliko fašističko vijeće izdvaja 400, za čiji će se izbor birači izjasniti na parlamentarnim izborima za čitavu suženu listu. Ako lista dobije više od 50% glasova, svih 400 predloženika su izabrani. (Takvi su parlamentarni izbori nazivani parlamentarnim plebiscitom). Senat talijanskoga parlamenta sastojao se od imenovanih članova, čiji su tako dobiveni mandati mogli biti doživotni. Veliko fašističko vijeće, koje je do 1928. bilo vrhovno tijelo Fašističke stranke, tada je ozakonjeno kao “ustavni organ”. Njegove članove imenovao je i razrješavao predsjednik talijanske vlade.⁴⁸

U povodu smrti Ive Zuccona (koji je umro 7. listopada 1928. u Zagrebu), *Istarska riječ* je objavila nekrolog. Taj dokazani rodoljub (rođen 23. listopada 1868. u Medulinu), odvjetnik po zanimanju, obnašao je u predratnoj Istri niz javnih dužnosti. Bio je predsjednik Istarske posujilnice, odbornik Gospodarske sveze, zastupnik u Istarskom saboru, član upravnog odbora Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru... Po nalogu austrijske vlasti bio je, nakon izbivanja rata 1914., konfiniran. I talijanski su ga okupatori, kao hrvatskoga rodoljuba i svoga protivnika, konfinirali 1919. Poslije povratka iz te druge konfinacije, nastavio je djelovati kao odvjetnik u Puli. Fašisti su mu u lipnju 1920. napali i devastirali kuću, upućivali mu zatim i svakog dana zastrašujuće prijetnje. Uvidjevši da mu je život ugrožen, napustio je Pulu i emigrirao u Zagreb, gdje je od lipnja 1924. do srpnja 1925. obnašao dužnost velikog župana Zagrebačke oblasti. “Bio je” prema riječima autora tog nekrologa, “izvanredno bistra glava, inteligentan, poduzetan i u najtežim i najcrnijim momentima uvijek optimista.” Bavio se uspješno i pravno-stručnim i književnim radom.⁴⁹

Jačanje fašističke diktature ugrožavalo je i opstojnost *Istarske riječi*. Od njezinih suradnika najviše je, zbog antirežimskoga tona u njegovim napisima, bio na udaru Ive Mihovilović koji je dva puta lišavan slobode i zatim bio ukupno “više mjeseci u fašističkim zatvorima”.⁵⁰ Sjećajući se presije, kojoj je bila izložena *Istarska riječ*, i ustrajnosti njezina uredništva, Mihovilović je rekao

⁴⁵ “Strašno umorstvo u Narodnoj skupštini u Beogradu”, *IR* (Trst), br. 26, 1928., 1 - 2.

⁴⁶ “Rezolucija Seljačko-demokratske koalicije”, *IR* (Trst), br. 32, 1928., 2.

⁴⁷ “† Stjepan Radić”, *IR* (Trst), br. 33, 1928., 1 - 2.

⁴⁸ “Veliko fašističko vijeće sastavni organ fašističkog sistema”, *IR* (Trst), br. 39, 1928., 1.

⁴⁹ “† Dr. Ivan Zuccon”, *IR* (Trst), br. 41, 1928., 1.

⁵⁰ Aleksandar VOJNOVIĆ, *Ive Mihovilović Spectator*, Zagreb 2005., 8.

kako je imalo smisla izdržati. "Dovoljan razlog postojanja tih novina bila je, naprosto, činjenica da su izlazile na hrvatskom jeziku."⁵¹

Tijekom svoga izlaženja, *Istarska riječ* je podupirala književno stvaralaštvo za mladež (prilogom *Mladi Istranin*) i gospodarsko prosvjeđivanje (prilogom *Narodni gospodar*). Izdavala je i knjige: *Istarske narodne pjesme*, zbirku proze Ernesta Radetića, *Kad se užge mlada krv* i kalendare *Jurina i Franina*.

S obzirom na to da je talijanska fašistička vlada 1928. donijela uredbu po kojoj odgovorni urednik nekog lista može biti samo onaj tko je član fašističkoga novinarskog sindikata,⁵² a odgovorni urednik *Istarske riječi* Ivan Stari nije to bio, niti je kao antifašist htio biti, ta je uredba izazvala gašenje *Istarske riječi*. Njezin posljednji broj izašao je 10. siječnja 1929.

Za svoga šestogodišnjega izlaženja (1923. - 1929.) *Istarska riječ* je vršila i izvršila značajnu ulogu. Izlazeći na hrvatskome jeziku, ona se suprotstavljala politici talijanskih asimilatora, koji su nasilno uklanjali i uklonili hrvatski jezik iz škola, sudova, javnih administrativnih ureda, iz naziva mjesta, iz osobnih imena i prezimena, pa čak i iz crkve. Izvještavala je o tegobnom životu hrvatskoga istarskog puka pod talijanskom vlašću, izloženog zanemarivanju, obespravljanju, poreznom iscjeđivanju, samovolji upravnih i redarstvenih tijela, nerodnim godinama i bolestima. Ona je ohrabivala puk u čuvanju svojega nacionalnog identiteta. Čitatelji *Istarske riječi* doživljavali su je kao branitelja narodnih prava i svojevrstu antifašističku snagu, usmjerenu protiv fašističkih nasilnika. Ona je to, koliko je mogla, doista i bila, u tim teškim i krajnje nepovoljnim prilikama za istarske Hrvate.

⁵¹ Isto, 49. Budući da su talijanska režimska tijela namjeravala I. Mihovilovića konfinirati, on je, saznavši za tu namjeru, početkom prosinca 1928. napustio Trst i emigrirao u Zagreb.

⁵² Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knj. II., Pazin 1973., 523.

SUMMARY

THE POLITICAL ACTIVITY OF ISTRIAN CROATS ASSOCIATED WITH
THE NEWSPAPER *ISTARSKA RIJEČ* IN TRIESTE, 1923-1929

Published in Trieste (1923-1929), the *Istarska riječ*, in difficult circumstances for the survival of Croatdom in Istria, continued the journalistic tradition established by the Istrian newspaper *Naše sloge* (1870-1915). *Istarska riječ* was published weekly, as a newspaper devoted to “the education, the economy and the politics of the Istrian people.” From the start of its publication (11 January 1923), to 3 July 1924 its publishers were Stojan Brajša and Ivan Stari, while the chief editor was Ivan Marija Micheluzzi. From 10 July 1924 until the end of its publication (10 January 1929), the newspaper’s director, chief editor, and publisher was Ivan Stari. The authors of mostly anonymous articles were primarily Mirko Vratović, Ante Iveša, and Ive Mihovilović. As a political newspaper it was infused with Croatian patriotism and anti-fascism. Repression by the Italian Fascist regime, directed against this Croatian newspaper, was the reason it ceased to be published. During the six year period of its existence 316 weekly issues were published. The newspaper had an important political, cultural and educational mission. Its importance lies in the fact that the newspaper was published in Croatian in the face of a comprehensive effort of assimilation of Croats in Istria on the part of the Italian fascist regime.

Key words: weekly publication, *Istarska riječ*, anti-fascism, political opposition, Croatian language